

УДК 004.9:09

ОЦИФРОВУВАННЯ РІДКІСНИХ ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ

Н. М. Цуца, А. Ю. Шпак

Українська академія друкарства
вул. Під Голоском, 19, Львів, 79020, Україна

Досліджено необхідність поглиблення в оцифровуванні мистецьких пам'яток, які мають історичну та культурну цінність з огляду на масштабні перспективи процесів цифровізації. Також важливість сприяння та підтримки на державному рівні для реалізації потужних проєктів, які включають в собі безліч аспектів. Розглянуто актуальність вказаного процесу у сучасному світі з метою фіксування поточного стану об'єкта, а згодом — укладання в електронний реєстр та його відстежування. Це чинник архівації, яка повинна мати певний стандарт наповнення за визначеним і сформованим алгоритмом (збереження цифрової копії твору). Також цифровізація сприятиме якісному проведенню наукової та дослідницької роботи з можливими проєктами по реконструкції та реставрації. І найважливіше: цифровий супровід культурних об'єктів це — надання доступу для їх популяризації. Адже інноваційний підхід з поширенням серед різних верств населення оцифрованих об'єктів — це перспективний економічний ресурс, зацікавленість культурною спадщиною і національною ідентичністю, а також інклюзивність, доступ для людей з обмеженими можливостями. Окремо виділено і запропоновано основні етапи для цифрової трансформації культурного об'єкта, які оновили б загальний підхід і поліпили б умови збереження. Це надало б нового цифрового життя музеям, бібліотекам та архівам. Особливу увагу приділено згубному впливу на мистецтво та культуру російської агресії супроти України, яка є одним з каталізаторів цього процесу, бо війна обмежує або унеможлиблює доступ, свідомо знищує або сприяє ж крадіжці мистецьких надбань нашої країни, особливо друкованих видань, які легко піддаються пошкодженню або повній втраті (велика кількість — унікальні видання) та переміщенню на території інших країн.

Ключові слова: культурна спадщина, друковані видання, рукописи, оцифровування, діджиталізація, війна, Україна.

Постановка проблеми. Необхідність і актуальність у наш час цифрової трансформації у сфері історико-культурної спадщини України зумовлено багатьма чинниками. Один з основних — створення цифрового архіву культурних об'єктів, щоб зробити їх доступними для дистанційного вивчення дослідниками й шанувальниками української культури у всіх куточках світу, а також здійснення заходів щодо збереження цінних унікальних фондів рукописних та друкованих видань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Рукописні та рідкісні друковані книги є одним з найцінніших скарбів наших предків та посланням з минулого до

наших нащадків. Питання їх збереження та надання більш широкого доступу до їх вивчення є важливим фактором для українського та міжнародного суспільства. В сучасних умовах важливим є питання їх оцифрування для створення державної інформаційної бази рідкісних та цінних документів. Питання збереження культурної спадщини України піднімалось неодноразово, про це свідчить низка публікацій фахівців з наукових та навчальних закладів України (Києва, Харкова, Вінниці, Львова та ін.), міжнародні конференції та наукові дискусії із питання цифровізації рідкісних книжкових видань, що дає підстави для більш досконалого його вивчення та розгляду.

Мета статті — основну мету дослідження орієнтовано на формування відкритого доступу до оцифрованих творів, що зможе якісно збільшити кількість споживачів культурного продукту і змінити уявлення про Україну, адже у наш час ми стикаємось з незнанням нашої багатовікової історії і культури, що призводить до руйнації національної свідомості, а також маніпулюванням країною агресором.

Виклад основного матеріалу дослідження. У фондосховищах інституцій зберігається велика кількість творів на паперовій основі, серед яких: колекції рідкісних та цінних видань, оригінали рукописів, архівні документи, карти, музейні артефакти, твори мистецтва тощо, які перебувають в умовах збереження, але не є доступними. Це призводить до зменшення популяризації і вивчення нашої спадщини і, відповідно, ставлення до культури загалом. Проведення масштабної рекламної кампанії з популяризації культурних пам'яток тісно пов'язано з цифровізацією (реклама в ЗМІ; зовнішня реклам, реклама на транспорті, сувенірна реклама, друкована реклама, реклама в інтернеті), що дає змогу залучити більшу кількість зацікавлених людей.

«Є оце відчуття, що візуальний спадок ніби зафіксований у внутрішніх каталогах музеїв, але ми, глядачі, його не бачимо». — зазначає мистецтвознавиця Діана Кличко [2].

Створення цифрових копій необхідно розробляти для широкої аудиторії споживачів (як для масової, так і для науково-дослідницької). Це дасть змогу зацікавити безперешкодним віддаленим доступом простих споживачів культурного продукту до цифрових колекцій, а також віртуальних заходів, пов'язаних з ними (презентацій, лекцій, експозицій), а потреби науковців-дослідників у вивченні і пошуку необхідної інформації — про певний історико-культурний об'єкт.

Невід'ємною частиною національного та світового надбання є рідкісні книжкові видання, манускрипти, стародруки. Їх збереження є важливим фактором для наступних поколінь, як неоціненний спадок минулого в ракурсі усвідомлення власної історії, культури та національної ідентичності. В умовах війни та російської агресії, коли нищиться культурна спадщина України основним завданням і обов'язком усіх установ, що мають фонди стародруків, рідкісних видань та документів, є їх збереження та оцифрування, як можливий метод надання доступу до них для їх вивчення як українських, так і зарубіжних фахівців.

Також варто зазначити, що оцифрування такого типу культурних об'єктів необхідне з метою створення реєстру пам'яток (для окремих інституцій, таких як

фонди або архіви музеїв чи бібліотек), як і необхідність інтегрувати їх в єдину державну електронну базу. Основними завданнями цифрової бази буде: виявлення, збереження і систематизація, що вирішило б значну проблему стосовно збереження оригіналів, які перебувають під загрозою повної втрати або пошкодження. Для цього необхідно: наявність матеріально-технічної бази (залежно від типу та формату об'єктів: оцифровування, сканери, цифрове фотообладнання та програмне забезпечення цифрової обробки зображень), кваліфікований персонал (навчений оперувати як технічною складовою, так і програмною), створення системи опису цифрових об'єктів за єдиним стандартом (певна стандартизація і уніфікація вимог до цифрових ресурсів з погляду їх форматів та якості, який зміг би користуватись інституціями і інтегруватись в єдину базу), дотримання авторського права, умови для надійного зберігання цифрових копій (ресурси з надійним захистом, які могли б зберігати великі обсяги електронної інформації з резервним копіюванням), забезпечення доступу до оцифрованих об'єктів (відкритий або можемо також розглядати певну систему оплати за доступ до ресурсу, що своєю чергою буде вести до часткового самозабезпечення або ж до фінансування наступних проєктів, інтуїтивний інтерфейс для користувачів, певний системний підхід).

Згідно з цим підходом можна умовно виділити п'ять важливих етапів для цифрової трансформації рідкісних друкованих видань, а саме:

- аналіз — процес з визначення пріоритетності відбору об'єктів: цінні та унікальні, рідкісні або пошкоджені (варто розуміти, що якісний процес оцифровування досить тривалий в часі, а об'єктів значна кількість, тому необхідно створити пріоритетність). Також стан збереження, форми та габарити об'єктів для оцифровування;
- оцифровування — технічно-програмний процес, за допомогою якого і створюється цифрова копія. Визначення техніки оцифровування, і в подальшому програмного забезпечення, може бути індивідуальний для кожної пам'ятки, оскільки спершу необхідно провести аналіз стану збереження, форми і габаритів. Створена копія має відповідати низці вимог з якості, отриманих у процесі сканування: освітленість, яскравість, контрастність, тонова передача, кольорове відтворення, цифровий шум, точність відтворення геометричних форм і розмірів, точність відтворення деталей;
- опис — процес необхідний для документування історико-культурних об'єктів, які будуть зберігатись на цифрових ресурсах. Опис проводиться за визначеною системою стандартів на основі метаданих (містить назву видання, авторство, матеріал, датування, місце створення, короткий опис, наукову атрибуцію, стан збереження, дату надходження до інституції, облікові позначення, правовий статус предметів, тощо). Проводиться також каталогізація і систематизація цифрового фонду.
- зберігання — процес забезпечення надійного і довготривалого зберігання цифрового ресурсу, що зможе бути доступний для користувачів в майбутньому. Використання хмарних сервісів з можливістю як тимчасового зберігання даних, так і довготривалого. Один з прикладів — це «Google Книги» (Google

books), за допомогою якого Львівський історичний музей отримав можливість презентувати свій науково-видавничий доробок;

- доступ — забезпечення користувачам повного доступу до розподілених і різномірних документів, що містять інформацію та знання, інтегруючи їх у єдиний інформаційний простір (розглядати можна як безкоштовний, так і платний доступ).

Значною мірою створення розвиненої системи оцифровування, яка б враховувала специфіку фондів і архівів, необхідно орієнтувати на спеціалістів. Дослідники мали б можливість з віддаленим доступом (зацікавлені екземпляри можуть знаходитись у декількох місцях, як територіально так і з обмеженим доступом) отримати вичерпну документну інформацію, яка становить основу для проведення наукових досліджень. Також, за потреби, якісна цифрова копія слугуватиме основою для реставрації або ж для реконструкції, адже деякі твори втрачають цілісність, оправи пошкоджуються або руйнуються мають досить низьку механічну міцність паперу.

Висновки. Успішна цифровізація рідкісних видань сприятиме поширенню в Україні та світі інформації про безцінні джерела української культури й мистецтва і спонукатиме збільшенню кількості дослідників, зростанню кількості наукових праць. Підхід до визначення можливості, якості і почерговості оцифровування у різних інституцій в залежності від потреб і матеріало-технічного забезпечення може бути різний але кінцева мета усіх полягає у якісній цифровій копії пам'ятки і подальшого надійного збереження для теперішнього і майбутніх поколінь. Також оцифровування призводить до залучення іноваційних методів і технологій, які, в свою чергу, ведуть до розвитку цифрової трансформації держави і культурно-туристичного сектору. І варто наголосити, що уніфікований підхід надасть можливість інтегрувати укладений електронний реєстр, базу, архів певної інституції в загальнодержавну базу, якою основним завданням є зберігання, контролювання і відслідковування пам'ятки, а також задоволення інформаційних потреб різних груп користувачів. Природно, що для різних груп користувачів ці потреби є різними. Теж поглиблення оцифровування друкованих видань зумовлено багатьма негативними чинниками один з них це військові дії на території нашої держави, а історико-культурна спадщина України — це частина світової культури, яка є основою людської цивілізації і нищення її зробить світову культуру не повноцінною. Тому на сьогоднішній день не абияк актуально створити і зберегти її у цифровому форматі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарчук А. В. Цифрове копіювання пам'яток книжкового мистецтва як важливий аспект їх подальшого збереження та презентації (на прикладі колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів* : Міжнародна наукова конференція. 2013.
2. Лобузин І. В. Цифрові колекції наукової бібліотеки: організація інформаційних ресурсів та мережевої комунікації. 2017. URL: http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_0.pdf.

3. Дністровий А. Оцифровування музейних фондів може змінити уявлення про Україну. У самих українців і у світі. *PEN Ukraine*. URL: <https://pen.org.ua/diana-klochko-otsyfrovuvannya-muzejnyh-fondiv-mozhe-zminyty-uyavlennya-pro-ukrayinu-u-samyh-ukrayintsiv-i-u-sviti>.
4. Придатко-Долін В. Про масштабну крадіжку стародруків в Україні у 1720 році. *Експедиція XXI*. URL: <https://expedicia.org/pro-masshtabnu-kradizhku-starodrukiv-v/>.
5. Резнік І. Крок до архіву майбутнього – сучасне високотехнологічне й відкрите сховище історичної пам'яті. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3335635-olena-cizova-direktorka-centralnogo-derzavnogo-arhivumuzeu-literaturi-i-mistectva-ukraini.html>.
6. Параметри оцифровування текстових документів: методичні рекомендації / Національний музей історії України. Київ, 2015. 5 с.

REFERENCES

1. Bondarchuk, A. V. (2013). Tsyfrovi kopiiuvannia pamiatok knyzhkovoho mystetstva yak vazhlyvyi aspekt yikh podalshoho zberezhennia ta prezentatsii (na prykladi kolektsii riddisnykh vydan Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho). *Adaptatsiia zavdan i funktsii naukovoï biblioteki do vymoh rozvytku tsyfrovyykh informatsiinykh resursiv* : Mizhnarodna naukova konferentsiia (in Ukrainian).
2. Lobuzin, I. V. (2017). Tsyfrovî kolektsii naukovoï biblioteki: orhanizatsiia informatsiinykh resursiv ta merezhevoi komunikatsii. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_0.pdf (in Ukrainian).
3. Dnistrovyi, A. Otsyfrovuvannia muzeinykh fondiv mozhe zminyty uiavlennia pro Ukrainu. U samykh ukraintsiv i u sviti. *PEN Ukraine*. Retrieved from <https://pen.org.ua/diana-klochko-otsyfrovuvannya-muzejnyh-fondiv-mozhe-zminyty-uyavlennya-pro-ukrayinu-u-samyh-ukrayintsiv-i-u-sviti> (in Ukrainian).
4. Prydatko-Dolin, V. Pro masshtabnu kradizhku starodrukiv v Ukraini u 1720 rotsi; Ekspedytsiia KhKhI. Retrieved from <https://expedicia.org/pro-masshtabnu-kradizhku-starodrukiv-v/> (in Ukrainian).
5. Reznik, I. Krok do arkhivu maibutnoho – suchasne vysokotekhnolohichne y vidkryte skhovyshche istorychnoi pam'iaty. *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3335635-olena-cizova-direktorka-centralnogo-derzavnogo-arhivumuzeu-literaturi-i-mistectva-ukraini.html> (in Ukrainian).
6. Parametry otsyfrovuvannia tekstovykh dokumentiv: metodychni rekomendatsii / Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy. Kyiv, 2015 (in Ukrainian).

doi: 10.32403/2411-3611-2024-2-46-85-90

THE DIGITIZATION OF RARE PRINT EDITIONS

N. M. Tsutsa, A. Y. Shpak

Ukrainian Academy of Printing,
19, Pid Holoskom St., Lviv, 79020, Ukraine

The necessity of deepening into the digitalisation of artistic monuments that have historical and cultural significance has been studied, taking into account the large-scale prospects of digitalization processes. Also the relevance of facilitation and support at the state level for the realization of high-power projects that will contain large amount of aspects. Was considered the importance of the mentioned process in the modern world with the purpose of recording the current state of the object and then - including it into the electronic register and tracking it. This is a factor of archiving which must have a certain standard of filling according to a defined and formed algorithm (saving the digital copy of the artwork). Digitalization will also contribute to the quality of scientific and research work with possible projects for reconstruction and restoration. And the most important thing: digital assistance of cultural objects means providing access for their popularization. After all, an innovative approach with the spread of digitized objects among different strata of the population is a forward-looking economic recourse, interest in cultural heritage and national identity, as well as inclusiveness, access for disabled people. The main stages for the digital transformation of the cultural objects are separately highlighted and proposed, and that would update the general approach and improve the preservation conditions. It would give new digital life to museums, libraries and archives. Particular attention is paid to the harmful effects on an art and culture that are caused by Russian aggression against Ukraine which is one of the catalyst of this process. Because the war determines or makes impossible access, consciously destroys or encourages the robbery of the artistic heritage of our country, especially printed publications, which are easily damaged or completely destroyed (large number of unique pieces) and relocation to other countries.

Keywords: cultural heritage, print edition, manuscript, digitalisation, war, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2024.

Received 17.08.2024.